

TOPONİMİ, SÖYLEM VE TOPLUMSAL BELLEK: HASANBEYLİ YER ADLARI ÜZERİNDEN SOSYO-BİLİŞSEL BİR OKUMA

Hayrettin YİĞİT*
Hasan DİNÇ**

Öz

Osmaniye ili Hasanbeyli ilçesinde yöre halkı tarafından kullanılan yer adları, Teun A. van Dijk'ın sosyo-bilişsel yaklaşımı esas alınarak eleştirel söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur. Araştırma, yer adlarının (toponim) yalnızca coğrafi konum belirten adlandırmalar olmadığını; topluluğun dünyayı algılama biçimini, değer yargılarını, güç ilişkilerini ve kolektif hafızasını dil aracılığıyla mekâna kaydeden söylemsel yapılar olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda yer adları; kimlik ve ötekileştirme, tehdit ve olumsuz değerlendirme, kutsallık ve otorite, tarihsel anlatı ve kolektif bellek, gündelik dil ve tabu, kişi ve aile adlarına dayalı otorite, doğa ve topografya, geçim pratikleri, su kaynakları ile yerel ağız ve dilsel yaratıcılık temaları altında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yer adlarının "biz/onlar" karşıtlığını, meşruiyet ve düzen algısını, korku ve kaçınma çerçevelerini, norm ve sınırları ve yaşam önceliklerini bağlam modelleri üzerinden bilişsel düzeyde yeniden ürettiğini göstermiştir. Bu doğrultuda Hasanbeyli yer adları, ideolojik anlamları gündelik dilde doğal ve kalıcı kılan; toplumsal belleği yapılandıran güçlü söylemsel araçlar olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söylem, bağlam, sosyo-bilişsel yaklaşım, toponimi, Hasanbeyli

TOPONYMY, DISCOURSE, AND SOCIAL MEMORY: A SOCIO-COGNITIVE READING THROUGH THE PLACE NAMES OF HASANBEYLİ

ABSTRACT

Place names used by the local population in Hasanbeyli district of Osmaniye province are examined through critical discourse analysis within the framework of Teun A. van Dijk's socio-cognitive approach. The study demonstrates that toponyms are not merely geographical labels; rather, they function as discursive structures that inscribe a community's worldview, value judgments, power relations, and collective memory into space through language. Accordingly, place names are analyzed under thematic categories such as identity and othering, threat and negative evaluation, sacredness and authority, historical narrative and collective memory, everyday language and taboo, authority based on personal and family names, nature and topography, subsistence practices, water resources, and local dialect and linguistic creativity. The findings reveal that toponyms reproduce "us/them" dichotomies, legitimacy and order, fear and avoidance frameworks, social norms and boundaries, and life priorities at a cognitive level through context models. Overall, Hasanbeyli place names emerge as powerful discursive tools that naturalize ideological meanings in everyday language and actively structure social memory.

Keywords: Discourse, context, socio-cognitive approach, toponymy, Hasanbeyli

Giriş

İnsan, toplumsal yaşamda dili kullanarak iletişim kurmakta ve toplumun sosyokültürel özelliklerini kuşaktan kuşağa dil aracılığıyla aktarmaktadır. İletişim sürecinde kullanılan her sözce, söylenme amacıyla birlikte yer, zaman ve ortam koşullarına bağlı olarak anlam kazanmakta ve belirli bir mesaj taşımaktadır. Bu yönüyle dil, yalnızca düşüncenin iletildiği bir araç

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 04.03.2026

Yayına Kabul Tarihi: 25.09.2026

* Dr., Pursaklar Anadolu Lisesi, Ankara. ORCID ID: 0000-0002-0030-0930. E-posta: ograsyigit@gmail.com

**80. Yıl Anadolu Lisesi, Osmaniye. ORCID ID: 0000-0002-9460-8062. E-posta: munifdinc80@hotmail.com

olmaktan çıkarak dış dünya ile insan zihni arasında ilişki kuran ve anlamı bağlam içinde üreten bir göstergeler dizgesi olarak değerlendirilmektedir.

Dilbilimin ilk dönemlerinde dil, büyük ölçüde yapısal bir düzenek olarak ele alınmıştır. Ferdinand de Saussure, dili bir göstergeler dizgesi olarak tanımlamış; göstergeyi, gösteren ile gösterilen arasındaki nedensiz ilişki temelinde açıklamıştır (1998). Bu yaklaşımda dil; kendi iç kurallarıyla işleyen bağımsız bir sistem olarak değerlendirilmiş, toplumsal bağlam ise büyük ölçüde çözümleme dışında bırakılmıştır.

Dilin yalnızca biçimsel yapılarla açıklanamayacağı yönündeki görüşler, dilbilimde işlevsel yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Michael Halliday'in, dilin toplumsal işlevlerini merkeze alan çalışmaları önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Halliday, dili toplumsal yaşam içinde anlam üreten bir kaynak olarak tanımlamış ve dilsel seçimlerin belirli toplumsal işlevlere sahip olduğunu belirtmiştir (1978). Bu bakış açısı, dilbilimde anlamın yalnızca yapıda değil, dilin kullanımına bağlı olarak bağlam içinde üretildiğini ortaya koymuştur. Böylece dilbilim çalışmalarında söz, sözce ve söylem kavramlarına yönelik teorik temeller oluşturulmuştur.

Söylem Kavramı ve Bağlam

Dil kullanımında bağlamın belirleyici rolü, söylem kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söylem; toplumu, dünyayı, katılımcıları, iletişimi ve iletişimin amacını biçimlendiren, aynı zamanda bu unsurlar tarafından biçimlendirilen dinamik bir yapıdır. Dil bir göstergeler dizgesi olmakla birlikte, göstergeler ancak belirli bir bağlam içinde işlev kazandığında anlam üretir (Renkema, 2004, s. 35). Anlam; göstergenin seçimi, zamanı, uzamı ve bağlamsal koşullarıyla birlikte oluşur; bu nedenle bağlam, anlamın inşasında merkezi bir konuma sahiptir (Bloor & Bloor, 2007). Söylem, en genel anlamıyla yazılı ve sözlü dil kullanımını kapsayan toplumsal bir pratik biçimdir (Fairclough, 1992). Bir metnin ya da konuşmanın bağlam içinde anlaşılması, söylemin anlaşılması anlamına gelir. Bu doğrultuda söylem çözümlemeleri, dil kullanımını açıklamak amacıyla metinleri, bağlamları ve bağlamlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir yaklaşım olarak gelişmiştir (van Dijk, 2008). Bu aşamadan sonra dilbilim; yalnızca sesler, biçimler ve tümcelerle ilgilenen bir alan olmaktan çıkarak tümceler üstü birimlere, metinlere ve söylemsel yapılara yönelmiştir. Başlangıçta basit sözlü anlatıları incelemekle sınırlı kalan söylem yaklaşımı, zamanla dilsel belirteçleri, bağdaşıklık ve tutarlılık unsurlarını merkeze alan; metni bütüncül biçimde ele alan kuramsal ve yöntemsel çerçeveler geliştirmiştir (Zeyrek, 1991, s. 108).

Söylem analizi yaklaşımıyla özdeşleşen Teun A. van Dijk, söylemi "bir şeyi söyleme biçimi" olarak tanımlar. Bu yaklaşım, ilk kez Harris tarafından dilbilime kazandırılmış, daha sonra sosyal yapılandırmacı ve post-yapısalcı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir (Gür, 2013, s. 186). Post-yapısalcı bakış açısına göre anlam sabit ve tek değildir; bu nedenle söylem çözümlemesine ilişkin üzerinde uzlaşılmış tek bir tanım bulunmamaktadır (Sözen, 1999, s. 55).

Teun A. van Dijk, eleştirel söylem analizi içinde geliştirdiği sosyo-bilişsel yaklaşım ile söylem, biliş ve toplum arasındaki ilişkiyi merkeze alan bir kuramsal çerçeve sunar. Ayrıca söylem, yazılı ve sözlü metinleri, jestleri, mimikleri, görselleri ve diğer semiyotik biçimleri kapsayan çok boyutlu bir iletişimsel olaydır (2001, 2009a). Bu yaklaşımda biliş, söylem ile toplum arasındaki ilişkiyi kuran bir arayüz olarak değerlendirilir; bireylerin inançları, bilgileri, tutumları ve zihinsel temsilleri, söylemin nasıl üretildiğini ve nasıl anlaşıldığını belirler.

Söylem ve Toplumsal Bellek Açısından Toponimiler

Çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız nesne ile kavramların adları, dilbilimin bir alt dalı olan adbilim (onomastik) kapsamında incelenir (Sakaoğlu, 2001, s. 9). Adbilim; adların ortaya çıkış süreçlerini, tarihsel gelişimlerini, toplumsal ve kültürel yaşama etkilerini, yayılma

alanlarını, yapısal özelliklerini, işlevlerini ve söyleyiş biçimlerini ele alan bir disiplin hâline gelmiştir (Keskin, 2021, s. 55). Adbilimin önemli alt dallarından biri olan yer adbilimi, yerleşim yerleri ile nehir, dağ, ova ve deniz gibi coğrafi unsurlara verilen adların kökenini, yapısını ve anlamını inceleyen bir bilim dalıdır.

Yerlerin adlandırılması, mekâna ait belleğin bireylere aktarılmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Gündelik hayatta adres tanımlama, yer ve yön gösterme gibi ihtiyaçlar doğrultusunda sıkça kullanılan yer adları, tekrar yoluyla zamanla zihinde kalıcı hâle gelir. Kamusal alanda kabul gören bu zihinsel kurguların süreklilik kazanmasında adlandırmalar, ideolojik bir işlev üstlenir. Bir yere verilen ad; o mekânın fiziksel yapısı, kültürel birikimi, tarihsel geçmişi ve demografik özellikleri hakkında açıklayıcı göstergeler sunar. Bu yönüyle ad, yerin ya da yerleşmenin ayırt edici özelliklerini yansıtan güçlü bir gösterge ve söylem olarak değerlendirilir (Medway-Warnaby, 2014, s. 154). Ayrıca Dinçer Bahadır, yer adlarının dildeki en az çaba ilkesinde olduğu gibi yörede yaşayan insanların iletişimini kolaylaştırmak, dolaysız bir şekilde merakını kısa yoldan anlatabilmek için de bu adlandırmaların yapılabildiğini belirtir (2023: 261).

Yer adları, zihinde kodlanmış toplumsal düşüncenin bir yansımasıdır ve dil, tarih, coğrafya, sosyoloji ile antropoloji gibi birçok alanla doğrudan ilişkilidir. Yerleşim yerleri ya da doğal yer adları üzerine yapılan araştırmalarda disiplinler arası bağlamın dikkate alınması bu nedenle önem taşır (Eren, 2010, s. 155). Yer adları, gelişigüzel sözlerden oluşmamaktadır; ilişkili oldukları milletlerin geçmişinden, kültüründen ve dilinden izler taşıyan anlamlı kodlardır. Bu kodlar çözümlendikçe bölgenin siyasal, toplumsal, ekonomik ve tarihî yapısına ilişkin pek çok gerçek, arazinin yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla birlikte açığa çıkar. Yer adlarının leksik-semantik açıdan incelenmesiyle ise coğrafi bölgede yaşayan milletler, boylar, oymaklar ve aşiretler hakkında bilgiler; yaşanmış tarihî olaylar, bölgede yaşamış tanınmış kişiler ve halk kahramanları ile dil özellikleri ortaya konulabilmektedir (Yavuz-Şenel, 2013, s. 2242). Yer adları, yazılı tarih kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda bile tarihsel sürekliliğin izlenmesine imkân sağlamaktadır. Özellikle Anadolu gibi çok katmanlı yerleşim geçmişine sahip bölgelerde iskân hareketleri, etnik unsurlar ve kültürel etkileşimler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Şahin, 2013, s. 1452). Bu bakımdan yer adları, tarihsel ve toplumsal çözümlemelerde birincil veri kaynakları arasında yer almalıdır.

Yer adları araştırmaları, ilk dönemlerde arazi çalışmaları ya da haritalar üzerinden derlenen yer adlarının kökeni, anlamı ve sınıflandırılması üzerine yoğunlaşmıştır. Yirminci yüzyıl boyunca bu çalışmaların büyük bir bölümü, yer adlarının toplanması, tasnif edilmesi ve kataloglar hâlinde düzenlenmesiyle sınırlı kalmıştır. Ancak yirminci yüzyılın sonlarına doğru, özellikle son otuz yılda yürütülen yer adları araştırmalarında, geleneksel etimolojik ve taksonomik yaklaşımlardan uzaklaşılarak adlandırma süreçlerinin nedenleri ve sonuçlarının eleştirel biçimde sorgulanmasına yönelinmiştir. Yer adları çalışmalarındaki bu paradigma değişiminde, beşerî bilimlerde giderek etkisini artıran eleştirel teorinin bu alana da yansıması belirleyici olmuştur (Rose-Redwood, 2010).

Söylem kuramları açısından yer adları, belirli bir yerin nasıl algılanacağını, hatırlanacağını ve anlamlandırılacağını belirleyen yoğun ve kalıcı dilsel birimlerdir. Yer adları, çoğu zaman tek bir sözcük ya da kısa bir adlandırma biçimiyle mekâna ilişkin tarihsel olayları, toplumsal deneyimleri ve değer yargılarını özetlemektedir. Bu yönüyle toponimler, söylemin yalnızca uzun metinler ya da konuşmalar aracılığıyla değil, kısa ve gündelik dilsel birimler yoluyla da üretildiğini göstermektedir.

Eleştirel söylem çalışmaları bağlamında yer adları, toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri, güç dengelerini ve ideolojik ayrımları yansıtan göstergeler olarak ele alınır. Yer adlarında kullanılan sözcükler, niteleyiciler ve metaforlar, belirli grupları olumlu ya da olumsuz biçimde temsil edebilmektedir. Bu durum, yer adlarının, söylem yoluyla toplumsal sınırların ve kimliklerin yeniden üretildiği araçlar olduğunu göstermektedir.

Bu noktada van Dijk'in sosyo-bilişsel yaklaşımı, yer adları ile söylem arasındaki ilişkinin açıklanmasında önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Van Dijk'a göre söylem, biliş ve toplum arasında çok yönlü bir ilişki vardır ve söylemin toplumsal etkileri, bireylerin öznel zihinsel temsilleri aracılığıyla ortaya çıkar (2001). Yer adları da bu bağlamda, mekâna ilişkin zihinsel temsillerin ve bağlam modellerinin oluşumunda merkezî bir rol oynar. Bir yer adının çağrıştırdığı anlamlar; bireylerin ve toplulukların mekâna yönelik algılarını, tutumlarını ve duygusal yönelimlerini şekillendirir. Bununla bağlantılı olarak Dinçer Bahadır da yer adları aracılığıyla coğrafyanın insanı, insanın da coğrafyayı karşılıklı olarak biçimlendirdiği kanısına varmıştır (2023: 263).

Van Dijk'ın bağlam modeli kavramı, yer adlarının söylemsel gücünü anlamak açısından özellikle açıklayıcıdır. Bağlam, nesnel bir sosyal çevrenin yanında iletişimsel durumlara ilişkin öznel zihinsel temsillerden de oluşmaktadır (2009a; 2009b). Yer adları, bu bağlam modeline uygun olarak yerel halk tarafından sürekli kullanılan bir yer adı; belirli tarihsel anlatıları, değer yargılarını ve toplumsal kabulleri bilişsel düzeyde sabitleyerek kuşaklar boyunca aktarılmasını sağlamaktadır. Böylece yer adları, söylemin sürekliliğini sağlayan ve toplumsal hafızayı yapılandıran araçlar hâline gelmiştir.

Toponimler aynı zamanda söylemin ideolojik boyutunu da görünür kılar. Yer adları aracılığıyla bazı olaylar, kişiler ya da gruplar hatırlanırken bazıları ise görünmez kılınabilir. Bu seçicilik, van Dijk'ın vurguladığı üzere, söylemin ideolojik işlevlerinden biridir. Söylem, neyin söylendiğinin yanında neyin söylenmediğini de düzenlemektedir. Yer adları bu düzenlemenin mekânsal düzeydeki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Yer adları ile söylem arasındaki ilişki, dilin toplumsal ve bilişsel işlevlerini anlamak açısından önemli bir araştırma alanı sunar. Yer adları, kısa ve gündelik dilsel birimler olmalarına rağmen, toplumsal kimliklerin, tarihsel anlatıların ve ideolojik yönelimlerin yoğunlaştığı söylemsel düğüm noktalarıdır. Bu nedenle yer adlarının eleştirel söylem çalışmaları çerçevesinde incelenmesi, hem toponimi araştırmalarına yeni bir bakış açısı kazandırır hem de söylemin gündelik yaşamda nasıl işlediğini görünür kılar.

Araştırma Sahası, Veriler ve Yöntem

Bu çalışmada, Osmaniye ili Hasanbeyli ilçesi sınırları içinde bulunan yer adları leksik-semantik ve yapı özellikleri açısından ele alınmıştır. Yöntem olarak derleme ve tarama yöntemleri kullanılmıştır. 203 adet yer adı içerisinde belirlenen adlar, Teun A. van Dijk'ın sosyo-bilişsel yaklaşımı temel alınarak eleştirel söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur. Yer adları, yalnızca coğrafi mekânı işaret eden adlandırmalar olarak değil; söylem, biliş ve toplum arasındaki ilişkinin somutlaştığı kültürel ve ideolojik göstergeler olarak ele alınmıştır.

Hasanbeyli Yer Adlarının Sosyo-Bilişsel Yaklaşımına Göre Gruplandırılması

1. Kimlik ve Ötekileştirme Söylemi

Söylemin temel işlevlerinden biri, toplumsal gruplar arasında “biz” ve “onlar” ayrımını kurmak ve bu ayrımı bilişsel düzeyde kalıcı hâle getirmektir. Bu tür söylemler, doğrudan nesnel gerçekliği yansıtmaz. Kullanıcıların öznel bağlam modelleri aracılığıyla belirli gruplara ilişkin zihinsel temsiller üretir (van Dijk, 2009b). Yer adlarında kimlik, etnik köken ya da dinsel aidiyet

vurgusu yapılması, mekânın grup temelli bir anlamla kodlanmasını sağlar. Böylece yer adları, van Dijk'ın tanımladığı biçimiyle, söylem yoluyla toplumsal sınırların bilişsel olarak yeniden üretilmesine hizmet eder.

1.1 Almanpınarı

TDK Türkçe Sözlük'te "Alman" kelimesi Fransızca kökenli "*Almanya'da yaşayan, Cermen soyundan halk veya bu halkın soyundan olan kimse.*" şeklinde açıklanmıştır. "Pınar" kelimesiyle beraber tamlama oluşturarak bölge halkının yazın serinlemek için gittiği yayla adı olmuştur. Almanpınarı, adlandırma düzeyinde doğrudan bir etnik/köken göndergesi içermektedir. Yer adında kullanılan bu tür etnik gönderge, nesnel ve tarihsel bilgiden çok, topluluğun öznel bağlam modelinin ürünüdür. Almanpınarı adı, pınarın fiziksel özelliklerinden çok bu yerde yaşayan kişilerle bağlantılı oluşturulmuş bir söylemdir. Bu yayla adı, Osmaniye-Bahçe-Fevzipaşa arasındaki demiryolu yapımında çalışan Alman işçilerin o bölgedeki pınarda mola verdikleri için yöre halkı tarafından verilmiştir (Dinç, 2021, s. 10). Bu adlandırma süreci, "biz" (yerli olan) ile "onlar" (yabancı olan) ayrımını doğallaştırarak mekân üzerinden örtük bir ötekileştirme üretir. Yer adı, herhangi bir açık dışlayıcı ifade içermese de bilişsel düzeyde mekânın kimliğini belirli bir grup üzerinden tanımlar ve toplumsal sınırların zihinsel olarak yeniden üretilmesine katkı sağlar. Bu yönüyle Almanpınarı, söylemin kimlik ayrımlarını dolaylı biçimde nasıl yeniden ürettiğini gösterir.

1.2. Gâvur'un Suyu

TDK Türkçe Sözlük'te "Gâvur" kelimesi Farsça kökenlidir ve "Dinsiz kimse. Müslüman olmayan kimse." olarak tanımlanmıştır. Doğal yaşam kaynağı olan "su" kelimesi ile belirtili ad tamlaması yapısında (gâvur + un + su +yu) yerel ağızda yer adı olarak kullanılır. Bu adlandırma, söylem çözümlemesinde "biz-öteki" karşıtlığını göstermiştir. Yaşamsal bir unsur olan "su" "öteki" olarak kodlanan "gavur" kelimesiyle birlikte bir gruba ait olarak mekân dinsel/kimliksel sınırlarla işaretlenmiştir. Böylece yer adı, nesnel bir betimleme olmaktan çıkıp ötekileştirici bir bilişsel çerçeve üretmiş ve toplumsal sınırları gündelik dil yoluyla kalıcılaştırmıştır.

1.3. Ziri'nin Dudu

TDK Türkçe Sözlük'te "Dudu" Farsça kökenli bir kelimedir ve "Papağan, kadın adı, yaşlı Ermeni kadın halk ağzında yaşlı kadın" olarak yer alır. Ziri ise özel addır. Özel ad üzerinden kurulan bu mekânsal adlandırma, yerel bellekte "Ermeni ailesi" vurgusuyla halk arasında ifade edilmiş etnik kimliği mekâna sabitleyen bir işlev üstlenmiştir. Özel adla kurulmuş olan yer adı, "bizden olmayan" grubu işaretleyen sembole dönüşmüş ve tarihsel ötekileştirme gündelik söylemle yeniden üretilmiştir.

1.4. Çolaklı

TDK Türkçe Sözlük'te "Çolak", "Eli veya kolu sakat olan (kimse)" anlamındadır; "+II" ekiyle oluşturulan türemiş bir addır. "Çolak olan/çolakla ilişkilendirilen yer" anlamı taşır. Söylem düzeyinde bu adlandırma, fiziksel bir eksikliği kimlik belirleyici bir niteleme hâline getirerek mekânı damgalamıştır. Van Dijk'ın kimlik ve ötekileştirme yaklaşımı açısından, bedensel özelliklerin yer adına taşınması, "normal-anormal" karşıtlığını üretmiş ve toplumsal hiyerarşiyi dil aracılığıyla mekâna yansıtan bir bilişsel çerçeve kurmuştur.

2. Tehdit, Korku ve Olumsuz Değerleme Söylemi

Tehdit, korku ve olumsuz değerlendirme söylemi grubunda yer alan kelimeler göze çarpmayan söylem yapıları olarak açıklanabilir. Açık ideolojik ifadeler içermeyen; ancak korku, tehlike ya da olumsuzluk çağrışımları üreten adlandırmalardır. Bireylerin mekâna yönelik algılarını dolaylı biçimde yönlendirir. Bu tür yer adları, bağlam modelleri aracılığıyla kaçınma, tedirginlik

veya olumsuz tutumlar üreterek söylemin bilişsel etkisini güçlendirir. Bu örtük yapılar, eleştirel söylem çözümlemesi açısından özellikle önemlidir (van Dijk, 2009b).

2.1. Cinli Kaya

Cin, Arapça kökenli bir kelimedir. TDK Türkçe Sözlük'te "Dinî inanışa göre duyularla kavranamayan, insanlar gibi irade ve anlama yeteneğine sahip, ilahi emirlere uymakla yükümlü tutulan yaratık." olarak açıklanmıştır. "+II" yapım ekiyle türeyen kelime "kaya" kelimesiyle birleşerek yer adı olmuştur.

Cinli Kaya yer adı, mekânı doğrudan tehlikeli ilan etmeden tekinsizlik üzerinden olumsuz bir bağlam modeli üretmiştir. İdeolojik bir ifade yoktur ancak kültürel bellekten beslenen çağrışımlar, mekân algısını dolaylı biçimde yönlendirmiştir. Cinli Kaya, bu yönüyle mekânı tehlikeli olarak doğrudan etiketlemez; ancak kaçınılması gereken, temkinli yaklaşılması gereken bir alan olarak bilişsel düzeyde kodlamıştır. Söylem, korkuyu açıkça üretmemiş; onu kültürel çağrışımlar yoluyla doğal olarak inşa etmiştir. Mekâna ilişkin olumsuz algı, söylem içinde görünmez hâle gelmiş fakat etkisini sürdüren bir bilişsel yapı olarak varlığını korumuştur.

2.2. Yanıkkışla

Yanık kelimesi TDK Türkçe Sözlük'te "Yanmakta olan, yanmış olan." anlamındadır. Kışla kelimesi ise "Askerlerin toplu olarak barındıkları yapılar bütünü." olarak açıklanmıştır. Sıfat tamlaması şeklinde halk arasında yer adı olarak kullanılmıştır.

Yanıkkışla yer adı, geçmişte yaşanmış bir yıkımı çağrıştırarak mekânı travmatik bir anlatı ile ilişkilendirmiştir. İnsanlarda "yanık" sözcüğü, fiziksel bir durumun yanında hasar, kayıp ve geri döndürülemezlik; "kışla" ise askerî düzen, otorite ve güvenlik çağrışımlarını uyandırır. Bu iki kelimenin birleşimiyle oluşan Yanıkkışla adı, askerî bir yapının zarar görmüş olması fikrini öne çıkararak, mekânı sıradan bir yer olmaktan çıkarıp travmatik bir geçmişin taşıyıcısı hâline getirmiştir. Bu adlandırma söylemin mevcut durumu ve geçmişte yaşandığı varsayılan bir olayı da bilişsel düzeyde yeniden ürettiğini gösterir. Yer adı, bireyin zihninde mekâna ilişkin felaket, güvensizlik ve kırılanlık imgelerini canlandırır. Böylece söylem, geçmişteki yıkımı sürekli hatırlatan bir etiket işlevi görmüş, mekâna yönelik algının olumsuz ve temkinli bir çerçevede sabitlenmesine neden olmuştur.

2.3. Uyuzluk

Uyuz TDK Türkçe Sözlük'te "Uyuz böceğinin, üst derinin altına girerek yaptığı kaşıncı, bulaşıcı bir deri hastalığı." olarak tanımlanmıştır. "+IIk" yapım ekiyle türeyen kelime halk arasında yer adı olarak kullanılmıştır.

Uyuzluk yer adı, sadece tıbbi bir durumu ifade etmez; aynı zamanda bulaşıcılık, hijyen tehdidi, bedensel rahatsızlık ve kaçınma gibi güçlü duygusal çağrışımları da içerir. Söylem ilk olarak mekânı olumsuzlayan ve sağlıksız bir alan izlenimi verir. Bu adlandırma açık bir tehlike uyarısı ya da ideolojik ifade içermeden bireyin zihninde mekâna yönelik örtük bir korku ve tedirginlik üretir. Mekân, doğrudan "tehlikelidir" ifadesi kullanılmadan kaçınılması gereken bir yer olarak bilişsel düzeyde konumlanır. Bununla birlikte, Uyuzluk yer adının oluşumunda hastalık çağrışımıyla birlikte yerel bilgi ve halk hekimliği pratikleri de belirleyici olmuştur. Halk arasında bu mekânda bulunan kükürtlü suyun, uyuz hastalığına iyi geldiğine dair yaygın bir inanın bulunması, adlandırmanın ardındaki kültürel bağlamı açıklar. Bu durum, söylemin tek yönlü bir olumsuzlama üretmediğini; aynı zamanda mekânı şifa ve tedavi ile ilişkilendiren bir anlam katmanını da barındırdığını gösterir. Uyuzluk yer adı olarak, mekânın bir yandan hijyen tehdidiyle, diğer yandan bu tehdidi ortadan kaldırma potansiyeliyle kodlandığı çift yönlü bir

söylemsel yapı sunar. Hastalık ve şifa, gündelik dil içinde aynı adlandırma altında birleşerek mekân algısını bilişsel düzeyde sürekli yeniden üretmiştir.

2.4. Şimşek Tepe

Şimşek, TDK Türkçe Sözlük'te "Bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışık." olarak tanımlanmıştır. Coğrafi yükselti olan "tepe" sözcüğüyle sıfat tamlaması şeklinde yer adı olarak kullanılmıştır.

Şimşek Tepe yer adı, mekânı topoğrafik özellikleriyle ani, kontrol edilemeyen ve yıkıcı bir doğa olayı ile ilişkilendirerek anlamlandırır. Şimşek, kültürel bellekte tehlike, ani ölüm riski ve doğa karşısındaki insan kırılganlığı gibi çağrışımlar üretir. Tepe gibi yükseltiler ise fiziksel olarak bu tür olaylara daha açık alanlar olarak algılanmaktadır. Bu adlandırma, açık bir korkutma ya da ideolojik yargı içermez. Bireyin zihninde mekâna ilişkin risk ve tehdit beklentisi oluşturan örtük bir söylem üretir. Yer adı, sıradan bir alan olmaktan çıkarak, doğa olayları üzerinden temkinli yaklaşılması gereken bir mekân olarak bilişsel düzeyde kodlanır. Şimşek Tepe, doğanın tehlikeli gücünü gündelik dil içinde normalleştirerek mekân algısını sürekli yeniden üreten bir söylemsel yapı hâline gelir.

3. Kutsallık, Meşruiyet ve Otorite Söylemi

Kutsal şahıslarla, dinî göndermelerle ya da hukuki-idari otoritelerle ilişkilendirilen yer adları mekânı basit bir coğrafi işaret olmaktan çıkarıp saygı ve itaatin beklendiği bir anlam alanına taşır. Bu adlar, topluluğun "biz" kimliğini olumlu gösteren bir çerçeve kurmakta düzenin ve otoritenin "zaten olması gereken" bir şey olduğu izlenimini güçlendirir. Bu söylem, insanların iletişim durumunu nasıl tanımladıklarını belirleyen bağlam modelleri üzerinden işler. Dil kullanıcıları, otoriteyi (dinî, hukuki, idari) bağlamın merkezî ve uygun unsuru olarak kodladıklarında, yer adının çağırıldığı saygı/kutsallık anlamı gündelik dilde tekrar tekrar üretilir ve sıradanlaşır. Böylece yer adı gündelik adlandırma pratikleri içinde betimlediği yerle bütünleşerek yeniden üretilip pekiştirilir. (van Dijk, 2009b).

3.1. Hasanbeyli

Hasan, TDK Türkçe Sözlük'te Arapça kökenli bir ad olarak "Güzel, iyi."; Bey ise "Erkeklerde kullanılan saygı sözü" anlamında ifade edilmiştir. "+II" aidiyet ekiyle iki kelime birleşerek Osmaniye'nin bir ilçesinin adı olmuştur. Hasan Bey yerel otorite ve kurucu figür olarak ifade edilmiştir. Bu yer adının kullanılmasıyla birlikte mekân sadece fiziksel bir yer olmaktan çıkarılmış ve belirli bir kişiyle özdeşleştirilen toplumsal düzenin ve otoritenin mekânsal temsiline dönüşmüştür. Hasan Bey, yerel hafızada kurucu ve düzen sağlayıcı bir figür olarak konumlanmış; ilçe adı ise bu otoritenin doğal, meşru ve sorgulanmaz olduğu yönünde örtük bir anlam üretmiştir. Dil kullanıcıları bu adı kullandıkça otoriteyi (yerel-idari güç) bağlamın merkezî ve uygun bir unsuru olarak yeniden kodlamış saygı ve itaat çağrışımları gündelik dilde tekrar edilerek sıradanlaşmıştır. Hasanbeyli adı, "biz" kimliğini olumlayan, düzenin zaten olması gereken bir gerçeklik olduğu izlenimini güçlendiren bir söylemsel araç hâline gelmiş ve mekânla bütünleşerek iktidar ilişkilerini gündelik adlandırma pratikleri içinde sürekli olarak yeniden üretilmiştir.

3.2. Hacı Bektaş

Hacı, TDK Türkçe Sözlük'te "Din buyruklarını yerine getirmek için hacca gitmiş Müslüman."; Bektaş ise "Akran, eş." anlamında kullanılmıştır. Hacı Bektaş birleşik sözcük olarak dinsel meşruiyeti olan ermiş figür çağrışımı yapmıştır. Hacı Bektaş yer adı, mekânı yalnızca coğrafi bir gösterge olmaktan çıkararak dinî otoritenin sembolik olarak yerleştiği bir anlam alanına

dönüşmüştür. “Hacı” ünvanı sayesinde dinî meşruiyet, “Bektaş” ile kurulan eşitlik ve birlik çağrışımı sayesinde ise “biz” kimliği pekiştirilmiştir. Topluluk, kendi değerlerini temsil eden kutsal bir figür etrafında tanımlanmıştır. Dil kullanıcıları bu adı kullandıklarında, bağlam modelleri aracılığıyla dinî otoriteyi iletişim durumunun doğal ve uygun bir unsuru olarak kodlamış; saygı, teslimiyet ve manevi bağlılık beklentisi sorgulanmaksızın kabul etmiştir. Bu süreçte kutsallık, olağanüstü bir nitelik olmaktan çıkıp gündelik dil içinde tekrar edilerek sıradanlaşarak toplumsal belleğe yerleşmiştir.

3.3. Kadı Pınarı

TDK Türkçe Sözlük’te Arapça kökenli bir kelime olan kadı “Tanzimat’a kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları.”; pınar ise “Yerden kaynayarak çıkan su.” olarak açıklanmıştır. Yöre halkı Kadı Pınarı sözcük grubunu yer adı olarak kullanmış; hukuki otoriteyi yapay ve dayatılmış bir güç olmaktan çıkartmış, adaletin tıpkı bir pınar gibi doğal, sürekli ve vazgeçilmez olduğu yönünde güçlü bir anlamla özdeşleştirmiştir. Dil kullanıcıları bu yer adını kullandıkça bağlam modelleri aracılığıyla kadı figürünü iletişim durumunun merkezî ve uygun bir unsuru olarak kodlamış; adalet, düzen ve hak dağıtımını sorgulanmaz değerler hâline getirmiştir. Pınarın çağrıştırdığı saflık ve süreklilik anlamları, hukuki otoriteye aktarılmış; böylece yasa ve adalet, toplumsal bilinçte doğal akışın bir parçasıymış gibi algılanmıştır. Kadı Pınarı adı, hukuki gücü yalnızca temsil etmekle kalmamış; onu gündelik dil içinde tekrar ederek sıradanlaştırmıştır. Hukuki otoritenin mekânsal ve söylemsel düzeyde içselleştirilmesini sağlayan güçlü bir adlandırma örneği olmuştur.

3.4. Nizam Yolu

TDK Türkçe Sözlük’te Arapça nizam, “düzen, kural.” anlamında kullanılmıştır. Yol kelimesi ise iki nokta arasındaki fiziksel geçiş; aynı zamanda yön, süreklilik ve izlenen güzergâh fikrini temsil etmiştir. Bu iki sözcüğün ad tamlaması biçiminde birleşmesi, mekânı kuralsız bir geçiş alanı olmaktan çıkararak düzenin ve kuralın işlediği, yönlendirici bir hat olarak anlamlandırmıştır. Nizam Yolu adı, düzenin insan eliyle kurulmuş geçici bir yapı değil, izlenmesi gereken doğal ve doğru bir güzergâh olduğu izlenimini üretmiştir. Dil kullanıcıları bu yer adını kullandıklarında, “nizam” kavramını bağlamın merkezi ve uygun bir unsuru olarak kodlamış; kurallar, sınırlar ve yönlendirme gündelik dil içinde sorgulanmadan kabul edilmiştir. Yolu kendisi, bu düzenin somutlaştığı ve deneyimlendiği bir mekân hâline gelmiştir.

4. Tarihsel Olay, Anlatı ve Kolektif Hafıza Söylemi

Yer adlarının belirli tarihsel olaylara, kahramanlıklara, felaketlere ya da efsanevi anlatılara bağlanması, geçmişin soyut bir zaman dilimi olmaktan çıkararak somut bir mekâna sabitlemiştir. Dil kullanıcıları yer adını kullandıklarında, iletişim bağlamı otomatik olarak geçmişte yaşanan olay ya da anlatıyla ilişkilendirilmiştir. Tarih ya da anlatılan bir hikâye üzerinde yaşanan, içinden geçilen ve her gün adı telaffuz edilen bir gerçeklik hâline gelir. Bu tür adlandırmalar, kolektif hafızayı kısa, yoğun ve simgesel söylem biçimleriyle korur. Uzun tarihsel metinlere ya da ayrıntılı anlatılara gerek kalmadan tek bir yer adı, bir dönemi, bir olayı ya da ortak bir deneyimi çağrıştıracaktır. Bu sayede tarihsel anlatılar gündelik dilin içine yerleşir ve olağan konuşma pratikleri aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Toplumsal bellek, resmî tarih yazımının ötesinde, gündelik söylem içinde canlı tutulur (van Dijk, 2009b). Tarihsel olay, anlatı ve kolektif hafıza söylemi; yer adları aracılığıyla geçmiş mekânla bütünleştirir, topluluğun ortak geçmiş algısını şekillendirir ve “biz” kimliğini tarihsel süreklilik içinde kurar.

4.1. Beş Ağaç Mevki

Beş Ağaç Mevki; tarihsel olay, anlatı ve kolektif hafıza söylemiyle oluşmuş bir yer adıdır. Karayığit köyü ile Cebel Yaylası arasında yer alan ve yöre halkı tarafından “Ziyaret” olarak da adlandırılan bu mekân, geçmişe ilişkin anlatıların somut bir coğrafi noktaya sabitlendiği kutsal bir alan olarak algılanır. Mekânda üç ya da beş mezarın bulunduğu dair anlatılar, yer adının kendisiyle bütünleşmiş; bu mezarlardan birinin Karayığit köyünden Şıh Ali adlı bir ermişe ait olduğu bilgisi, alanın manevi değerini daha da güçlendirmiştir. Diğer mezarların kime ait olduğunun bilinmemesi ise mekânı tarihsel belirsizlikle kuşatarak efsanevi bir anlatı katmanı üretmiştir (Dinç, 2021, s. 321).

Beş Ağaç Mevki adı geçmişisi soyut bir zaman dilimi olmaktan çıkarıp yaşanılan ve deneyimlenen bir mekâna dönüştürmüştür. Köylüler bu adı her kullandıklarında, iletişim bağlamı otomatik olarak kutsallık, mezarlar, ermiş figürü ve adak ritüelleriyle ilişkilendirilmekte; böylece tarih yalnızca anlatılan bir hikâye olmaktan çıkıp gündelik hayatın parçası hâline gelir. Özellikle kuraklık gibi olağanüstü durumlarda adak adanması, geçmişten devralınan inanç ve uygulamaların canlı biçimde sürdürülmesini sağlamıştır. Beş Ağaç Mevki, kolektif hafızayı uzun tarihsel metinlere ihtiyaç duymadan, kısa ve yoğun bir yer adı üzerinden koruyan bir söylemsel araç işlevi görür. Yer adı hem kutsal bir anlatıyı hem de ortak bir deneyimi tek bir ifadede yoğunlaştırarak kuşaktan kuşağa aktarır.

4.2. Kışnaz (Sarayova) Köyü

Kışnaz (Sarayova) köyü, tarihsel olay, anlatı ve kolektif hafıza söyleminin içerisinde bulunan yer adlarındandır. Köyün adının ne zamandan beri “Kışnaz” olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, yöre halkı arasında aktarılan anlatı, geçmişisi somut bir mekâna sabitleyen güçlü bir hafıza çerçevesi kurar. Rivayete göre, köyün bulunduğu alanda geçmişte at yarışları yapılmakta; atlar tam bu noktaya geldiklerinde hep birlikte kışnerdi. Bu tekrar eden olay, mekânla özdeşleşerek adlandırmaya dönüşmüş ve alan, yaşanan deneyimin sesli bir izini taşıyan “Kışnaz” adıyla anılmaya başlanmıştır (Dinç, 2021, s. 321).

Köy adının resmî olarak “Sarayova” şeklinde değiştirilmesine rağmen, yöre halkının gündelik dilde hâlen “Kışnaz” adını kullanması, kolektif belleğin resmî adlandırmaların ötesinde yaşadığını gösterir. “Nerelisin?” sorusuna verilen “Kışnazlıyım” yanıtı, bireysel kimliğin tarihsel anlatıyla kurulan bağ üzerinden tanımlandığını ve “biz” kimliğinin eski yer adı etrafında süreklilik kazandığını ortaya koyar. “Kışnaz” adı her telaffuz edilişinde, iletişim bağlamı otomatik olarak at yarışları, hareket, ses ve ortak deneyimle ilişkilendirilir.

4.3. Gelinasılan Mevki

Gelinasılan Mevki, belirli bir tarihsel olayı ayrıntılarıyla aktarmaktan ziyade, olayın bıraktığı duygusal ve toplumsal izi mekâna kazır. Gelin sözcüğü, toplumsal bellekte mutluluk, umut ve yeni bir başlangıç fikrini temsil ederken “asılmak” fiili bu beklentiye uğratan ani ve sarsıcı bir sonu ima eder. Böylece yer adı, anlatının tamamını açıklamadan, karşılıklı üzerinden güçlü bir hatırlatma etkisi ortaya çıkarır.

Gelinasılan Mevki adı geçmişte yaşandığı varsayılan trajik bir olayın ayrıntılarını sabitlemekten çok, o olaya dair kolektif duygulanımı sürekli diri tutar. Yer adı her kullanıldığında, iletişim bağlamı otomatik olarak kayıp, haksızlık ve kırılma temalarıyla çerçevelenir. Bu sayede tarih, kronolojik bir bilgi olmaktan çıkmakta mekânla temas hâlinde olan herkes için sezgisel olarak hissedilen bir anlam katmanına dönüşür.

4.4. Hazreti Ali Kayası

Hazreti Ali Kayası; tarihsel olay, anlatı ve kolektif hafıza söyleminin dinî-kahramanlık ekseninde mekâna nasıl kazındığını gösteren özgün bir yer adlandırmasıdır. Türklerin İslamiyet'i kabul sürecinde dinî şahsiyetlere, özellikle de Hz. Ali'ye duyulan derin sevgi ve bağlılık, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Karayığit köyünde de mekânsal karşılık bulmuştur. Köyde yer alan Hazreti Ali Kayası, bu bağlılığın somut bir hafıza nesnesi hâline geldiği kutsal bir alan olarak algılanır.

Rivayete göre Hz. Ali, İslam ordusuyla birlikte Malik Ejder Kalesi'ni fethetmek üzere Şam üzerinden Anadolu'ya giriş yapmış ve bu güzergâh üzerinde Karayığit köyünden geçmiştir. Köy girişinde "Kadiran" olarak bilinen mevkide bulunan kayalıkta yer alan ve at nalına benzeyen iz, anlatıda merkezi bir unsur hâline gelmiştir. Bu izin, Hz. Ali'nin atı Düldül'e ait olduğuna inanılması, mekânı sıradan bir kaya olmaktan çıkararak kutsallıkla ve kahramanlıkla yüklü bir anlam alanına dönüştürmüştür. Böylece tarihsel olay ile efsanevi anlatı iç içe geçerek yer adına kalıcı biçimde yerleşmiştir (Dinç, 2021, s. 321).

Hazreti Ali Kayası adı geçmiş soyut bir anlatı olmaktan çıkarıp dokunulabilir ve görülebilir bir mekâna sabitler. Dil kullanıcıları bu yer adını her kullandıklarında, iletişim bağlamı otomatik olarak Hz. Ali, fetih, kutsallık ve manevi güç anlatılarıyla ilişkilendirir. Hazreti Ali Kayası adı tek başına bir inanç sistemini, kahramanlık anlatısını ve topluluğun dinî kimliğini çağrıştırır.

5. Gündelik Dil, Alay ve Tabu Söylemi

Söylem, toplumsal olarak paylaşılan bilgi, norm ve değerlerin üretildiği bir sosyal pratiktir. Gündelik dil kullanımı, konuşan insanların ortak bilgi ve inançları varsaymasına dayanır ve bu varsayımlar, bağlam modelleri aracılığıyla bilişsel olarak düzenlenir. Mizah, alay ya da tabu içeren söylemler; bu bağlam modelleri içinde "uygun" ya da "uygunsuz" olanın sınırlarını çizer. Van Dijk, özellikle gündelik söylemin, resmî ideolojilerden daha etkili biçimde toplumsal kimliği ve grup aidiyetini yeniden ürettiğini vurgular. Çünkü bu söylemler sorgulanmadan, doğal ve sıradan kabul edilir. Böylece dil, bilişsel düzeyde normallliği tanımlar, sapmayı işaretler ve grup içi kültürel sürekliliği sağlar (2009b).

5.1. Gelin Osurdan

TDK Türkçe Sözlük'te Gelin, "Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın." olarak açıklanmıştır. Osur- fiili ise bedensel ve mahrem bir eylemi ifade etmekte ve Türkçede tabu niteliği taşır.

Gelin kelimesi Türk kültüründe edep, mahremiyet, suskunluk ve aile onuru ile özdeşleştirilen toplumsal rol ifadesi olarak kullanılır. "Gelin osurdan" söyleminin yer adı olarak kullanılması tabu kabul edilen bir bedensel eylemi, kültürel olarak en yüksek edep beklentisi yüklenen "gelin" figürüyle yan yana getirerek güçlü bir alay etkisi oluşturur. Bu söylem, kullanıcıların zihninde var olan bağlam modellerine dayanmaktadır. Gelinin nasıl davranması gerektiği bilgisi önceden kabul edilmiştir. Dolayısıyla ifade, açık bir ahlaki yargı bildirmeden, mizah yoluyla uygunsuz olanı işaretler. Bu tür gündelik söylemler resmî ideolojilerden daha etkilidir; çünkü sorgulanmadan, "şaka" ya da "laf arasında" söylenir. Gelin Osurdan yer adı, normallliği dolaylı biçimde tanımlamış ve gündelik dilde tabu ve alayın birleştiği, kültürel normları görünmez biçimde aktarmıştır.

5.2. Ulan Tepesi

Ulan, TDK Türkçe Sözlük'te "Öfke, şaşkınlık ve nefret anlatan bir seslenme sözü." olarak yer alır ve argo/kaba kullanım değeri taşır. Hitap, sitem, öfke, şaşkınlık ya da alay ifade eder;

bağlama göre sertlik derecesi değişir. Resmî ve ölçünlü dilde tercih edilmez. Tepe ise “Çevresine göre yüksek olan yer, yükselti.” anlamına gelen coğrafi bir isimdir. Ulan Tepesi, belirtisiz ad tamlaması şeklinde ünlemin adlaştırtılarak yer adına taşınmasıyla oluşmuş kalıplaşmış bir yer adıdır.

Ulan Tepesi, gündelik dilin yer adları üzerinden nasıl ideolojik ve bilişsel işlevler üstlendiğini gösterir. “Ulan” sözcüğü, resmî ve nötr bir dil unsurundan ziyade, argo ve sınır ihlali içeren bir hitap biçimidir. Bu nedenle yer adına taşındığında, mekân daha en baştan alaycı ve düşük resmiyetli bir söylem çerçevesine yerleştirilmekte; yerel ve mecazi bir adlandırma olarak değerlendirilir. Bu adlandırma, yöre halkı arasında paylaşılan bağlam modellerine dayanmaktadır. Halk, “ulan” kelimesinin kaba, samimi ya da küçümseyici tonunu bilir. Bu nedenle Ulan Tepesi, söylemi sadece bir yükseltiyi ifade etmez; aynı zamanda o mekâna ilişkin duygusal ve kültürel bir tavrı da kodlar. Yer adındaki bu ifade, uygun-uygunsuz sınırını da çizer. Resmî adlandırmalarda beklenen uygun söylem burada terk edilmiş; bunun yerine gündelik dilin rahatlığı ve alayı hâkim olmuştur. Bu durum, mekânı ciddiyyetten uzaklaştırmış ve sembolik olarak değersizleştirmiştir.

5.3. Dombalağın Tepesi

Dombalak, TDK Türkçe Sözlük’te “Kısa boylu, şişman, tıknaz ve tombulca.” anlamındadır. Tepe ise “çevresine göre yüksek olan yer, yükselti” anlamına gelen coğrafi bir addır. Dombalağın Tepesi belirtili ad tamlaması şeklinde oluşmuş, sözlük anlamlarının dışında benzetmeye dayalı yer adı olarak kullanılır.

Dombalak kelimesi TDK Türkçe Sözlük’te geçen “Tombalak” kelimesinin yerel ağızda kullanımı şeklindedir. Resmî bir niteleme değil; bedensel özelliklere gönderme yapan, hafif alaycı ve sıradan bir gündelik dil unsurudur. Bu sözcüğün bir coğrafi yükseltiyi adlandırmak için kullanılması, mekânın şekilsel olarak yuvarlak, tombul ya da düzensiz algılandığını ima eder. Bu adlandırma, konuşur ve dinleyicinin paylaştığı ortak kültürel bilgiye dayanır. Yöre halkı “dombalak” sözcüğünün taşıdığı mizahi ve hafif küçültücü çağrışımından yola çıkarak açıklamaya ihtiyaç duymadan, mekânın nasıl görülmesi ve nasıl ciddiye alınması gerektiğini bilişsel düzeyde belirler. Mizah ve alay içeren bir ifadeyi gündelik söylemin rahatlığıyla mekânı sembolik olarak konumlandırır.

5.4. Tosbalı

Tosbağa/tosba sözcüğü, TDK Türkçe Sözlük’te “Kaplumbağa” anlamında yer almaktadır. Biçimsel olarak türemiş bir sözcük olan Tosbalı, yer adlarında sık görülen şekilde, bir niteliğin mekâna aktarılmasıyla oluşmuştur. Halk ağzında tosba / tosbalı biçimleri, kaplumbağaya benzer biçimde yavaş, ağır hareket eden; iri, yuvarlak ya da kaba yapılı varlıkları nitelemek için mecazi olarak kullanılır. Bu kullanım, gündelik dilde hafif alaycı bir ton taşır. Tosbalı yer adı, doğrudan bir hayvanı işaret etmekten çok, benzetmeye dayalı bir adlandırmayı yansıtır; genellikle arazinin şekli, görünümü ya da o yerle ilgili yerel bir algı üzerinden anlam kazanır. Gündelik dilin mecaz ve benzetme gücünün yer adlarına yansımaları olarak kullanılan Tosbalı kelimesini kullanan yöre halkı kelimenin çağrışımını önceden bilmekte ve açıklama gerektirmeden, mekânın nasıl görülmesi gerektiğini bilişsel düzeyde düzenler. Mekân, yüceltilmiş ya da idealleştirilmiş bir doğa parçası olmaktan çıkartılarak alaycı bir benzetmeyle sıradanlaştırılır.

6. Otorite, Kişi ve Aile Adlarına Dayalı Söylem

Gücün en etkili biçimi, doğrudan zorlayıcı uygulamalarla değil, anlamın denetimi yoluyla kurulmaktadır. Kişi ve aile adlarına dayalı yer adları, bu anlam denetiminin gündelik dildeki en görünmez ve en kalıcı araçlarından biridir. Bu tür adlandırmalar; herhangi bir açık emir, yasa

ya da ideolojik bildiri içermeyen belirli kişilerin ya da soyların “önemli”, “söz sahibi” ya da “meşru” olduğu bilgisini doğal ve sorgulanamaz bir gerçeklik gibi aktarır. Yer adını kullanan bireyler, adlandırmanın ardındaki tarihsel ya da toplumsal arka planı bilmeseler bile, bu otorite çağrışımını otomatik biçimde kabul ederler. Bu kabul süreci, bağlam modelleri içinde “normal” ve “meşru” olarak kodlanır. Kişi ya da aile adı, mekânla birlikte anılarak toplumsal hafızada kalıcı hâle gelir.

Bir mekâna bir kişinin, ailenin ya da ünvanın adının verilmesi; o grubun tarihsel üstünlüğünü, yerel liderliğini ya da saygınlığını tartışmaya kapalı bir gerçeklik gibi sunar. Böylece düşünce açıkça ifade edilmeden, mekân üzerinden düşünceye yerleşir. Toplumsal yapı içinde bireyler, aileler ve yerel güç figürleri merkezî bir konumda yer alırken, yer adlarının bu unsurlarla ilişkilendirilmesi, toplumsal hiyerarşinin ve yerel güç ilişkilerinin söylem yoluyla mekâna aktarılmasını sağlar. Bu adlandırmalar, bağlam modelleri aracılığıyla belirli kişi ya da soyların toplumsal hafızadaki yerini sabitleyerek otoritenin gündelik dilde sürekli yeniden üretilmesine katkıda bulunur.

6.1. Habip’in Tarlası

Habip’in Tarlası yer adı, bir mekânın kişi ismiyle anılması yoluyla anlam denetiminin gündelik dilde nasıl kurulduğunu gösterir. Bu adlandırma, tarlanın mülkiyeti ya da kullanımı hakkında açık bir bilgi vermekle kalmaz; aynı zamanda “Habip” ismini mekânla özdeşleştirerek bu kişinin yerel düzeyde önemli ve tanınmış olduğu fikrini doğal bir gerçeklik gibi sunar. Yer adını kullanan bireyler, bu kişinin kim olduğu ya da neden önemli sayıldığı bilgisine sahip olmasalar bile ismin mekâna verilmiş olmasını meşruiyet göstergesi olarak kabul eder. Böylece kişi adı, bağlam modeli içinde “normal” ve “sorgulanmaz” bir konuma yerleşmektedir. Bu süreç, bireysel otoritenin resmî söylemlere gerek kalmadan gündelik dil aracılığıyla yeniden üretilmesini sağlar.

6.2. Müdürler Pınarı

Müdürler Pınarı, kişi adından çok ünvan temelli bir adlandırma olmasıyla dikkat çeker. “Müdür” ünvanı, kurumsal gücü ve resmî otoriteyi temsil ederken, bu gücün bir doğal unsurla ilişkilendirilmesi otoriteyi gündelik yaşamın parçası hâline getirir. Bu adlandırma, yönetsel hiyerarşiyi açık bir söylem üretmeden meşrulaştırır. Yer adını kullanan bireyler, hangi müdürlerin kastedildiğini bilmeseler bile, ünvanın taşıdığı gücü kabul eder.

6.3. Ali Çavuş Tepesi

Ali Çavuş Tepesi, kişi adı ile askerî bir ünvanın birleşmesiyle oluşturulmuş bir yer adıdır. “Çavuş” ünvanı, disiplin, otorite ve hiyerarşi çağrışımlarıyla birlikte mekâna aktarılır. Bu adlandırma, Ali adlı kişinin geçmişteki toplumsal rolünü ya da yerel liderliğini açıkça anlatmadan meşru kılar. Yer adını kullanan bireyler, bu kişinin kim olduğunu bilmeseler bile ünvanın taşıdığı saygınlık nedeniyle otoriteyi sorgulamaz ve askerî kökenli güç ilişkileri gündelik dil aracılığıyla mekâna sabitlenir.

6.4. Sağır Hüseyin Mevki

Sağır Hüseyin Mevki, lakap içeren bir kişi adının mekânla ilişkilendirilir. Lakap, bireysel bir özelliğe işaret etse de bu durum Hüseyin’in yerel hafızadaki ayırt edici konumunu görünür kılar. Adlandırma, kişinin topluluk içinde tanınmış ve hatırlanmaya değer olduğu bilgisini örtük biçimde üretir. Yer adını kullanan bireyler, lakabın neden verildiğini bilmeseler bile ismin mekâna verilmiş olmasını meşru kabul eder.

7. Doğa, Fiziksel Özellik ve Topografya Söylemi

Van Dijk'a göre söylem, hiçbir zaman bağlamdan bağımsız değildir; anlam, söylemin ürettiği ve kullanıldığı bağlam modelleri içinde inşa edilir. Bağlam, katılımcıların bilgi, inanç, norm ve beklentilerini de içeren bilişsel bir yapıdır (2009b). Doğa, fiziksel özellik ve topoğrafyaya dayalı yer adları da ilk bakışta ideolojik içerikten arınmış ve yalnızca betimleyici görünse de bu tür adlandırmalar bağlam modellerinin kurulmasında merkezi bir rol oynar. Doğal çevreye gönderme yapan yer adları, bu bilişsel yapının "sıradan", "olağan" ve "tartışmasız" kabul edilen temel katmanını oluşturur. Böylece söylemin daha açık ideolojik boyutları için gerekli olan ortak bilgi ve kabuller sessizce üretilir.

Van Dijk'ın ideoloji kuramına göre ise ideolojiler çoğunlukla doğrudan ifade edilmez; aksine, gündelik ve masum görünen söylemler aracılığıyla bilişsel düzeyde yerleşir (2009b). Doğaya dayalı yer adları, bu sürecin işlediği en elverişli alanlardan biridir. Bu adlandırmalar, yerel yaşamın doğal düzenini tanımlarken aynı zamanda hangi mekânların merkez, hangilerinin çevre; hangi alanların bilindik, hangilerinin ikincil olduğunu da örtük biçimde kodlanır. Böylece doğa söylemi, ideolojiden bağımsız bir alan olmaktan çıkmakta ve diğer söylemsel pratiklerin üzerinde yükseldiği bilişsel zemini hazırlar. Van Dijk'ın bağlam modeline bağlı olarak yer adları, söylemin anlamlandırılmasını yönlendiren arka plan bilgisini üretir. Bireyler bu adları kullanırken ideolojik bir seçim yaptıklarının farkında olmasalar bile belirli bir dünya görüşünü normal ve doğal kabul eden zihinsel çerçeve içinde hareket eder. Doğa ve topoğrafya temelli adlandırmalar, ideolojinin görünmez biçimde işlediği, söylemin diğer boyutlarını mümkün kılan temel bağlam modellerini üretir.

7.1. Heyik

Heyik, Derleme Sözlüğü'nde Adana-Kozan yöresinde "Yayla." anlamında kullanılır. Kelime köken itibarıyla Türkçenin sözlü kültürüne ve yerel ağızlara dayanan bir coğrafi adlandırma birimi niteliğindedir. Heyik adı, doğrudan topoğrafik bir yükseltiye gönderme yaparak mekânı doğal, sabit ve tartışmasız bir gerçeklik olarak sunar. Bu adlandırma, yerel topluluğun mekânla kurduğu ilişkiyi olağan ve doğal bir çerçeveye yerleştirir. İlk bakışta yalnızca doğal ve betimleyici bir adlandırma gibi görünse de mekânın algılanış biçimini düzenleyen örtük bir bağlam üretir. Bireyler bu adı kullanırken ideolojik bir tercihte bulunduklarının farkında değildir ancak dağın bu biçimde adlandırılması, mekânın sosyal kullanımını, önem derecesini ve sembolik konumunu bilişsel düzeyde belirler.

7.2. Kara Kayalık

Kara Kayalık birleşimi; koyu renkli, sert ve geçit vermeyen kayalardan oluşan bir araziyi ifade ederken aynı zamanda olumsuz çağrışımları da beraberinde taşır. Renk adı ve topoğrafik unsurun birleşimiyle oluşan söz öbeği şeklinde betimleyici bir yer adı olmuştur. Kara Kayalık; fiziksel çevreyi, toplumsal bilgi, inanç ve beklentileri kapsayan bilişsel yapıda oluşturulmuştur. İlk bakışta yalnızca doğaya ilişkin betimleyici bir adlandırma gibi görünse de mekânın algılanışını yönlendiren örtük bir bağlam üretir. "Kara" sıfatı, Türkçede yalnızca renk bildirmez aynı zamanda sertlik, uğursuzluk, zorluk ve tehlike gibi çağrışımlarla yüklenir. "Kayalık" ise engeli, geçit vermeyen ve insan yerleşimine elverişsiz bir topoğrafik yapıyı ifade eder. Bu iki unsurun birleşimi, mekânı doğal olarak zor, tehditkâr ve aşılması güç bir alan şeklinde sunar.

7.3. Gökçe Dağ

Gökçe, TDK Türkçe Sözlük'te "Güzel, hoş; açık maviye çalan renk." anlamlarıyla yer alır. Kelime hem fiziksel hem de estetik bir nitelik bildirir. Dağ ise "Çevresine göre yüksek olan, eğimli yamaçları bulunan yer şekli." olarak tanımlanır. "Gökçe" sıfatı, Türkçede yalnızca renk

veya fiziksel görünüm belirtmekle kalmaz; aynı zamanda olumlu, estetik ve değer yüklü çağrışımları olan bir niteleyicidir. Bu sıfatın “dağ” gibi büyük, kalıcı ve doğal bir coğrafi unsurla birleşmesi, mekânı sıradan bir yükselti olmaktan çıkararak doğal olarak değerli, güzel ve ayırt edici bir alan şeklinde sunar. Bağlam modeli içinde dağın fiziksel varlığının yanında ona atfedilen olumlu nitelikleri de bilişsel olarak sabitler. Bu adlandırma, hangi dağların “güzel”, “önemli” ya da “anamlı” olduğu yönünde örtük bir sınıflandırma üretir. Böylece mekân, merkez-çevre ilişkisi içinde konumuyla ve taşıdığı olumlu değerlerle de ayrışır. Yöre halkı bu adı kullanırken ideolojik bir tercihte bulunduklarını fark etmezler ancak “gökçe” nitelemesi sayesinde belirli bir doğa algısını normal, doğal ve kendiliğinden kabul eden zihinsel çerçeve içinde hareket eder.

7.4. Davlak Daz

Davlak, “Cavlak” sözcüğünün, ağızlarda görülen ses değişimine uğramış biçimidir. Cavlak, TDK Türkçe Sözlük’te “Çıplak, tüysüz, saçsız”; Daz ise “Çıplak olan (toprak), bitkisiz” anlamıyla yer alır. Davlak Daz söz öbeği, anlam yönünden birbirine yakın iki sözcüğün birleşmesiyle tamamen örtüsüz, bitkisiz ve çıplak bir araziye ifade eder.

Davlak Daz yer adı, doğaya ilişkin betimleme gibi görünse de mekânın algılanış biçimini yönlendiren güçlü bir bağlam üretir. “Davlak” ve “daz” sözcükleri, çıplaklık, bitkisizlik ve örtüsüzlük çağrışımları üzerinden mekânı tanımlar. Bu adlandırma, toprağın üretkenlikten uzak, korunaksız ve sert bir doğa parçası olduğu yönünde örtük bir algı kurar. Adlandırma mekânı doğal olarak yoksun, ikincil ve merkezin dışında konumlanır. Yöre halkı bu adı kullanırken ideolojik bir tercihte bulunduklarının farkında olmasalar da çıplak ve verimsiz toprak algısını normal ve doğal kabul eden zihinsel çerçeve içinde hareket eder.

8. Geçim, Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Söylem

Van Dijk’a göre sosyal biliş, ideolojilerle birlikte grupların gündelik yaşam pratikleri, ortak hedefleri ve tekrar eden etkinlikleri hakkında paylaştıkları bilgileri de kapsar (2009b). Geçim, tarım ve hayvancılığa gönderimde bulunan yer adları da söylemin yalnızca mekânı adlandıran bir araç olmadığını, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin bilişsel temsillerini üreten bir yapı olduğunu gösterir. Bağlam modeli anlayışına göre tarım ve hayvancılığa dayalı yer adları, mekânın nasıl kullanıldığına, hangi pratiklerle ilişkilendirildiğine dair bilgiyi önceden yapılandırıp sunar. Üretim faaliyetlerine gönderimde bulunan yer adları, ideolojiyi doğrudan ifade etmeden, ekonomik yaşamın “doğal” ve “olağan” düzenini kurar. Tarla, mera, ağıl, harman, yayla gibi üretim temelli adlandırmalar, mekânı bir geçim alanı olarak tanımlarken bu kullanım biçimini tartışmasız ve kendiliğinden kabul edilen bir gerçeklik hâline getirir. Söylem, bir adlandırma işlevi görmeyerek topluluğun ekonomik kimliğini ve yaşam tarzını yeniden üretir.

8.1. Harman Yeri

Harman Yeri, işlev bildiren mekân adlandırmalarındandır. Harman, TDK Türkçe Sözlük’te “Biçilen ekinlerin dövülerek tanelerinin sapından ayrıldığı yer.” anlamında açıklanmıştır. Harman Yeri söz öbeği mekânı doğrudan tarımsal üretimin son ve belirleyici aşaması ile ilişkilendirir. Yerin hangi pratikle kullanılacağını önceden tanımlar ve söylem alıcıları için bu bilgiyi tartışmasız hâle getirir. Harman, bir tarımsal işlem alanı olmasının yanında; kolektif emek, paylaşım ve üretimin tamamlanmasıyla ilişkili çağrışımlarda bulunur. Üretimin mevsimsel döngüsünü ve tarıma dayalı yaşam biçimini gündelik dil yoluyla kolektif belleğe kaydeder.

8.2. Atizi Mevki

Atizi Mevki, yöre halkının dağlık arazide gündelik yaşamında gerçekleşen hayvanların geçişi, sürülerin yönlendirilmesi patika kullanımı, ulaşım güzergâhları gibi hareket pratiklerini kimliğe dönüştürme işlevine uygun bir yer adıdır. Bu yer adı, betimleyici bir etiket ve “Bu alan

ne içindir / nasıl kullanılır?” sorusuna peşinen cevap veren bir bağlam kurucu olarak ifade edilir. “At izi” o yerde tekrar eden bir geçişin iz bırakacak kadar düzenli ve görünür olduğunu ima ederek mekânı bir dolaşım hattı olarak çerçeveler. Mekânın anlamı, doğrudan açıklama yapmadan, deneyimden türeyen ve paylaşılan bir bilgiye bağlanır. Atizi Mevki söylemi, sosyal biliş düzeyinde hem hafızayı düzenler (Nereden gidilir, nerede sürü geçer, neresi güvenli/işlevsel) hem de meşruiyet üretir. Topluluğun rutinlerini dil üzerinden sabitleyerek mekânı üretim ve dolaşım pratiklerinin parçası hâline getirir.

8.3. Kavurgalı

Kavurga, Derleme Sözlüğü’nde “Buğday, mısır vb. tahılların kuru yemiş gibi yenilmek için ateşte kavrulmuşu.” olarak açıklanmıştır. “+II” yapım ekiyle “kavurga ile ilgili/ona bağlı/onu barındıran yer” anlamında Kavurgalı şeklinde yöre halkı tarafından kullanılır. Üretim ve tüketim zincirine ait gündelik bir pratiği (tahıl yetiştirme-hasat-kavurma-saklama-yeme) doğrudan mekâna kaydeden bir adlandırmadır. Topluluğun tekrar eden geçim etkinlikleri ve ortak pratikleri söylem aracılığıyla kalıcı paylaşılan bilgiye dönüşür ve yer adında sabitlenir. Bu adlandırma, bağlam modeli açısından mekânın nasıl kullanıldığına dair bilgiyi önceden yapılandırır. Kavurgalı yer adı, tarımsal üretimin (özellikle tahıl) sıradan, doğal ve sürekli bir parçası olarak çerçevelenir. Bu ad, sadece bir yeri işaret etmez, aynı zamanda tarım odaklı geçim düzenini görünmez biçimde normalleştirerek topluluğun ekonomik kimliğini ve yaşam tarzını söylemsel olarak yeniden üretir.

8.4. Geyikli Çukur

Geyikli Çukur yer adı, yöre halkının geçim düzeni içinde anlam kazanan avlanma, sürü ve otlak güvenliği, yaban hayvanı hareketlerini izleme, belirli noktalarda pusu/karşılaşma, mevsimsel geçiş yollarını bilme gibi tekrar eden pratiklerin mekânla özdeşleştirilmiş hâlidir. Bu adlandırma “çukur” gibi topoğrafik bir birimi, yaban hayatıyla ilişkili ekonomik ve pratik bir bağlamın parçası hâline getirerek bilişsel düzeyde sabitler. Bağlam modeli açısından ad, mekânın nasıl kullanıldığına dair bilgiyi önceden yapılandırır. Geyiklerin görüldüğü/indiği bir çukur olmanın ötesinde, kırsal yaşamda av, hayvancılık ve arazi kullanımıyla ilgili kararların (Nereden geçilir, nerede dikkat edilir, hangi alanlar otlatma/koruma açısından önemlidir?) üretildiği “olağan” bir yer olarak çerçevelenir. Yer adı, mekânı geçim pratikleriyle tanımlayıp bu ilişkiyi tartışmasız bir gerçeklik gibi sunarak topluluğun yaşam tarzını ve ekonomik kimliğini yeniden üretir.

9. Su Kaynakları ve Yaşam Alanı Söylemi

Van Dijk’a göre bir topluluğun ortak ihtiyaçları ve öncelikleri, sosyal biliş düzeyinde örgütlendikten sonra söylemle dolaşıma girmekte ve yeniden üretilir. Bu çerçevede “ihtiyaç/öncelik” dediğimiz şey, grup üyelerinin dünyayı yorumlarken ve eylem planlarken başvurduğu paylaşımlar toplumsal temsillerin bir parçasıdır. Paylaşılan bilgi, günlük pratiklerin (geçim, üretim, güvenlik, barınma gibi) yönetilmesinde temel bilişsel zemin işlevi görür (2009). Bağlam modeli, iletişim durumunun ilgili özelliklerini seçip düzenleyerek söylemin neye odaklanacağını kontrol eder. Yaşamsal önemde görülen unsurlar (örneğin su) söylemde daha sık, daha kalıcı ve daha doğal bir merkez hâline gelir. Bu noktada suya dayalı yer adları, Van Dijk’ın kurduğu çerçeveye uygun biçimde, topluluğun yaşamının sürekliliğini sağlayan bir kaynağı “söylemsel bellek” gibi mekâna sabitleyen pratik işaretler olarak düşünülür. Yer adı her tekrar edilişinde, o yerle ilgili paylaşılan bilgiyi (Nerede su bulunur, neresi yerleşime/ekime elverişlidir, hangi hatlar takip edilir?) hatırlatır ve kuşaktan kuşağa aktarır. Suya dayalı yer adları da yerleşim düzeninin ve yaşamın sürekliliğini belirleyen temel unsurları söylem düzeyinde sabitler.

9.1. Guru Dere

Guru Dere yer adında “guru”, “kuru” kelimesinin halk arasındaki kullanımıdır. TDK Türkçe Sözlük’te Kuru, “Yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan (yer).” olarak açıklanmıştır. “Dere” kelimesinin “guru/kuru” kelimesiyle söz öbeği olarak yöre halkı tarafından kullanılması bağlam modelinin su rejimini yüksek derecede ilgili bir özellik olarak öne çıkarır. Guru Dere yer adı, bu dere yatağında çoğu zaman su olmadığını suyun ancak belirli dönemlerde/yağıştan sonra geldiğini bildirmekte ve yöre halkına yerleşim-ekim-otlatma-geçiş planı gibi faaliyetlerin buna göre yapılması gerektiğini ifade eder. Van Dijk’ın bağlam kuramında belirleyici olan “durumun kendisi” değil, konuşanların durumu nasıl tanımladığı ve söylemi bu tanıma göre nasıl kontrol ettiğidir. Dolayısıyla Guru Dere adı, suyun düzensizliğini/riski-fırsatı (kuraklık, ani taşkın, hayvan sulama noktası ihtimali, tarla seçimi, yol güzergâhı) topluluğun ortak zemini içinde normal ve beklenen bir gerçeklik gibi sunar. Her tekrar edilişinde ad, kuşaklar arası aktarımı olan bir söylemsel bellek işlevi görerek mekânı geçim pratikleriyle ilişkilendirir. Tarımsal üretimde suya bağlı kararların nasıl alınacağı açıklama yapılmadan adın içinde bilinen hâle gelir. Suya ilişkin topluluk önceliği, ideolojiyi açıkça ilan etmeden, gündelik dilin en sıradan birimi olan yer adıyla mekânda sabitler.

9.2. Abdal Pınarı

Abdal Pınarı yer adı, sosyo-bilişsel çerçevede gündelik dilde kalıcı ve taşınabilir söylemdir. “Pınar” kelimesi, suyun sürekliliğini, arzını mekânın temel işlevi hâline getirirken “abdal” kelimesi bu su kaynağını topluluğun ortak hafızasında belirli bir kişi, grup ile ilişkilendirerek ayırt edici ve hatırlanabilir kılar. “Abdal” kelimesi derviş, gezgin zümreyi çağrıştıran bir adlandırmadır. Pınar kelimesini sosyal bir referansla sabitler. Yer adı her tekrar edilişinde, o pınarın yerini, işlevini ve kullanım bilgisini ortak zeminde yeniden kurar. Suyun topluluk hayatındaki belirleyici rolünü söylem düzeyinde sabitler, su kaynağını sosyal bir referansla tanınır hâle getirerek mekâna anlam kazandırır.

9.3. Çift Oluk

Çift Oluk yer adı, sosyo-bilişsel çerçeve açısından, topluluğun yaşamsal önceliklerinden biri olan suya erişim ve suyun yönetimi bilgisini mekâna kalıcı biçimde kaydeden bir adlandırmadır. “Oluk”, suyun gelişigüzel akmadığını bildiren ve suyun yönlendirilen/dağıtılan bir kaynak olduğuna işaret eden bir unsurdur. Gündelik pratiklerin (tarla sulama, hayvan sulama, yerleşim içi su aktarımı, yağmur suyunu toplama ya da taşkını kontrollü akıtma) örgütlenmesini görünür kılar. “Çift” nitelmesi ise bu yönlendirmenin iki ayrı kanal/iki paralel akış düzeni üzerinden kurulduğunu bildirir. Böylece yer adı, bilişsel zeminde, topluluğun suya ilişkin ortak ihtiyacını yalnızca suyun var olması üzerine değil suyun nasıl işletildiğine yönelik yapılandırır. Bağlam modeli açısından ad, iletişim durumunda ilgili olanı seçip önceliklendirir; suyun mekânsal organizasyonunu (iki oluk) merkeze alır. Çift Oluk, suyun yönetimini topluluğun geçim ve üretim pratiklerinin merkezine yerleştiren söylemsel bir işaret olarak, yerleşim düzeninin ve yaşamın sürekliliğini belirleyen temel unsurları mekânda ve dilde kalıcılaştırır.

9.4. Şarşar

Şarşar yer adı yerel kullanımlarda genellikle “şarıl şarıl akan su/şelale” çağrışımı yapar. Suyun akış gücü, sürekliliği ve yönlendirici işlevi üzerinden mekâna sabitleyen söylemsel bir işaret olarak adlandırılmıştır. “Şarşar”ın ses taklidi/akış imgesi, bağlam modelinin ilgili özelliği suyun yoğun ve belirgin akışı olarak seçtiğini gösterir. Yer adı, suyun sıradan bir kaynak olmasının ötesinde, insanların ihtiyaçlarına (yakınında konaklama, hayvan sulama, tarla sulama vb.) cevap verebilen yön buldurucu bir referans noktası olarak ifade edilmiştir. Bu adlandırma her

tekrar edilmesinde topluluk hafızasında, pratik bilgileri çağrıştırır suyun yaşamın sürekliliğini belirleyen merkezî rolünü söylem düzeyinde doğallaştırılarak yeniden üretir.

10. Yerel Ağız ve Dilsel Yaratıcılığa Dayalı Söylem

Bir topluluk bir yerde konuşurken (ve bir yeri adlandırırken) hangi dil çeşidini (standart/yerel ağız), hangi üslubu, hangi sözcükleri seçeceğini; “Orada kim var?”, “kiminle konuşuyorum?”, “Biz kimiz?”, “Ne uygun/ayıp/komik?” gibi bağlam modelinin kurduğu uygunluk koşulları ile ayarlar. Van Dijk, bağlam modellerinin söylemi kontrol ettiğini ve bunların üslup, tür, kayıt ve genel olarak söylem varyasyonunun temeli olduğunu açıkça vurgular (2009). Topluluğun iç iletişiminde kök salmış, yerel ağız ve yaratıcılığı taşıyan adlandırma gündelik anlatılarda (yol tarifi, hatıra anlatısı, yerel efsane, uyarı, mizah) tekrarlandıkça bağlam modelleri içinde “O yerde nasıl konuşulur/ona nasıl gönderme yapılır?” bilgisini rutinleştirir ve böylece yerel ağız özellikleri kuşaklar arası aktarım kazanır. Yerel ağız özellikleri ve dilsel yaratıcılık içeren yer adları da sözlü kültürün ve yerel kimliğin söylemsel yansımalarıdır. Bu adlandırmalar, bağlam modelleri aracılığıyla yerel dil bilincini ve kültürel sürekliliği korur. Söylem burada, yalnızca anlam aktarmakla kalmaz, kültürel kimliği de üretir.

10.1. Nahardız

Nahar kelimesi, “Nahr” kelimesinin yöre halkı tarafından kullanım şeklidir. Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde “Sığırın yayıldığı yer. Sığırın yayılmaya götürülmek için toplandığı yer.” anlamında açıklanmıştır. Nahar kelimesi “+dız” ekiyle bölgede yer adı olarak kullanılmıştır. Bu birleşim, mekânı zamansal ve pratik bir eylemle (dinlenme, yeme, konaklama) ilişkilendirir. Yer adı, topluluğun gündelik yaşam pratiklerini merkeze alan söylemsel bir adlandırma olup bağlam modelleri aracılığıyla “Orada ne yapılır?” bilgisini kalıcı hâle getirir.

10.2. Cipil

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde “Bataklık” olarak açıklanmıştır. Yerel söylem içinde Cipil, betimleyici ama aynı zamanda değerlendirme içeren bir adlandırmadır. Mekân, yalnızca tarif edilmez, aynı zamanda topluluğun bakışıyla da yorumlanır. Yer adı, “Orada nasıl konuşulur ve orası nasıl algılanır?” bilgisini kodlamış; gündelik anlatılarda tekrarlandıkça yerel ağız özelliklerini, ortak mekânsal hafızayı ve kültürel değerlendirme biçimini kuşaklar arası aktarım yoluyla sürdüren söylemsel bir işaret hâline getirmiştir.

10.3. Kemislik

Kemis kelimesi Farsça kevgir (süzgeç) kelimesinin yöre halkı tarafından kullanım şeklidir. Kemis kelimesi “+lık” yapım ekini alarak bölgede yer adı olarak kullanılmıştır. Kemislik yer adı, yerin topoğrafik ya da fiziksel durumuna (erozyona uğramış arazi, oyuklu zemin, dayanıksız toprak) dair yerel bir değerlendirmeyi söyleme taşır. Bağlam modeli açısından Kemislik, “Orası nasıldır, nasıl bir yerdir?” sorularına yerel bilgiyle verilen konum adıdır. Gündelik anlatılarda tekrarlandıkça bu ad, yerel ağız özelliklerini, çevreye ilişkin deneyimsel bilgiyi ve topluluğun mekânı algılama biçimini rutinleştirerek kültürel belleğin söylemsel bir parçası hâline gelir.

10.4. Göv Tepe

Göv kelimesi, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü’nde “Yeşil, yemyeşil.” anlamındadır. Bu anlam, yerel topluluğun doğayı algılama ve adlandırma biçimini doğrudan yansıtır. Yükselti bildiren “tepe” kelimesiyle birlikte yöre halkı tarafından coğrafi ad olarak kullanılmıştır. Bu iki unsurun birleşimiyle oluşan Göv Tepe, fiziksel bir yükseltiyi bitki örtüsü ve görsel algı üzerinden topoğrafik olarak tanımlar. Ayrıca yerel ağız özelliklerini, çevreyle kurulan duygusal

ve kültürel bağı ve topluluğun kendine özgü söylem biçimini üreten ve sürdüren söylemsel bir kimlik göstergesi hâline getirir.

Sonuç

Bu çalışmada Osmaniye ili Hasanbeyli ilçesinde yöre halkı tarafından kullanılan iki yüz üç yer adı derlenmiştir. Bu adlar içerisinden belirlenen yer adları, Teun A. van Dijk'ın sosyo-bilişsel yaklaşımı çerçevesinde eleştirel söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur.

Hasanbeyli'de kullanılan yer adlarının, gelişigüzel betimlemelerle yapılmamış; aksine topluluğun dünyayı anlamlandırma biçimini, değer yargılarını ve hafıza örgütlenmesini dili kullanarak mekâna kaydeden güçlü bir toplumsal söylemler olduğunu göstermektedir. Van Dijk'ın sosyo-bilişsel çerçevesi, yer adlarının etkisini nesnel çevreden çok konuşurların öznel zihinsel temsilleri ve bağlam modelleri üzerinden açıklamada özellikle işlevsel görünmektedir. Yer adı her tekrarlandığında, belirli bir yerle ilgili bilgi (Neresi güvenli/tehlikeli, kime ait, neye yarar, nasıl hatırlanır, nasıl anılır?) otomatik olarak etkinleşmektedir. Yer adları toplumsal belleğin kısa, yoğun ve kalıcı taşıyıcılarına dönüşmekte ve gelecek nesillere aktarılmaktadır. Kimlik ve ötekileştirme örnekleri mekân üzerinden "biz/onlar" karşıtlığını üretirken tehdit ve olumsuz değerlendirme adları, kaçınma ve tedirginlik temelli bilişsel çerçeveler kurmaktadır. Kutsallık ve otorite temelli adlandırmalar saygı, meşruiyet ve düzen duygusunu doğallıktır. Tarih-sel anlatıya bağlı toponimler geçmişi somut mekâna sabitleyerek kolektif hafızayı canlı tutmakta; gündelik dil, alay ve tabu içeren adlandırmalar ise norm-ihlal sınırlarını mizah üzerinden çizerek yerel kültürel sürekliliği yeniden üretmektedir. Doğa, su ve geçim temelli adlar, topluluğun yaşam önceliklerini ve mekân kullanım bilgisini pratik bir söylemsel bellek olarak sabitlemektedir. Son olarak yerel ağız ve yaratıcı adlandırmalar, Derleme Sözlüğü'nde tanımlanan yerel söz varlığının ekler ve tamlamalarla toponime dönüşerek yerel dil bilincini koruduğunu; yer adlarının yalnızca anlam taşımadığını, aynı zamanda yerel kimliği ve kültürel sürekliliği söylem yoluyla ürettiğini açık biçimde göstermektedir. Bu nedenle Hasanbeyli toponimlerinin eleştirel-sosyo-bilişsel perspektifle incelenmesi, hem toponimi çalışmalarına kuramsal derinlik kazandırmakta hem de gündelik dilin ideolojik ve kültürel işleyişini görünür kılan güçlü bir analiz alanı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- BLOOR, M., BLOOR, T. (2007). *The Practice of Critical Discourse Analysis*. London: Hodder Arnold.
- DİNÇ, H. (2021). *Osmaniye/Hasanbeyli Halk Kültürü Araştırması*. Osmaniye: Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- EREN, H. (2010). *Yer Adlarımızın Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- FAIRCLOUGH, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- HALLIDAY, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- KESKİN, A. (2021). "Adbilim Odağında Lakaplar ve Lakaplarla Karıştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar", *Avrasya Terim Dergisi*, C. 9, S. 2, 54-62.
- MEDWAY, D., WARNABY, G. (2014). "What's in a Name? Place Branding and Toponymic Commodification", *Environment and Planning A*, C. 46, 153-167.
- RENKEMA, J. (2004). *Introduction to Discourse Studies*. Amsterdam: John Benjamins.

- ROSE-REDWOOD, R., ALDERMAN, D., AZARYAHU, M. (2010). "Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-Name Studies", *Progress in Human Geography*, C. 34, S. 4, 453-470.
- SAKAOĞLU, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I: Giriş*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAUSSURE, F. DE (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. B. Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- SÖZEN, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ŞAH, U. (2020). "Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 210-231.
- ŞAHİN, İ. (2013). *Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla)*. Ankara: Pegem Akademi.
- DİNÇER BAHADIR, Ş. (2023). Bergama Kozak yöresi ağzında mikrotoponimler: Çamavlu Köyü. M. E. Tuğluk (Ed.), *Ad bilimi araştırmaları* (ss. 229-264). Efe Akademi Yayınları.
- VAN DİJK, T. A. (2001). "Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity", R. Wodak, M. Meyer (ed.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 95-120.
- VAN DİJK, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VAN DİJK, T. A. (2009a). "Critical Discourse Studies: A Sociocognitive Approach", R. Wodak, M. Meyer (ed.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 62-86.
- VAN DİJK, T. A. (2009b). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YAVUZ, S., ŞENEL, M. (2013). "Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü", *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8, S. 8, 2239-2254.
- ZEYREK, D. (1991). "Göstergebilim, Söylem Çözümlemesi ve Anlatı İncelemesi", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 105-112.
- <https://sozluk.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 3.02.2026)

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the place names used in the district of Hasanbeyli in Osmaniye province through Teun A. van Dijk's socio-cognitive approach within the framework of critical discourse analysis. A total of 203 place names compiled from 1/25,000 scale topographic maps, official administrative records, and field interviews with local residents over the age of forty constitute the primary dataset. Rather than treating these place names merely as neutral geographical labels, the study conceptualizes them as discursive units in which language, cognition, and society intersect. The central argument is that toponyms function as condensed forms of social memory and ideological representation, shaping how space is perceived, remembered, and evaluated within a community.

The theoretical foundation of the study draws on structural linguistics, functional linguistics, and discourse studies. While early linguistic approaches, particularly that of Ferdinand de Saussure, conceptualized language as a system of signs operating independently of social context, later functional approaches emphasized the inseparability of language and social life. Halliday's view of language as a social semiotic provided a crucial turning point, highlighting

that meaning emerges within context. Building on this perspective, discourse analysis-and particularly van Dijk's socio-cognitive model-offers a framework for understanding how discourse mediates between social structures and individual mental representations. In this model, "context models" are subjective mental constructs through which individuals interpret communicative situations, and these models guide both the production and interpretation of discourse.

Within this framework, Hasanbeyli's place names are analyzed under ten thematic discourse categories: (1) identity and othering, (2) threat and negative evaluation, (3) sacredness and authority, (4) historical narrative and collective memory, (5) everyday language, humor, and taboo, (6) person- and family-based authority, (7) nature and topography, (8) subsistence and economic activity, (9) water sources and life space, and (10) local dialect and linguistic creativity.

Place names reflecting identity and othering demonstrate how spatial naming encodes "us versus them" distinctions at the cognitive level. Examples such as Almanpınarı or Gâvur'un Suyu reveal how ethnic or religious references become naturalized through everyday usage, reproducing symbolic boundaries without explicit ideological statements. Similarly, names categorized under threat and negative evaluation (Cinli Kaya, Yanıkkişla) produce implicit frames of danger or trauma through culturally loaded associations rather than overt warnings.

Toponyms linked to sacredness and authority (Hasanbeyli, Hacı Bektaş, Kadı Pınarı) illustrate how religious or administrative legitimacy becomes spatially embedded. Through repeated usage, these names normalize authority, presenting it as natural and unquestionable. Historical narrative-based names (Beş Ağaç Mevki, Kişnaz, Hazreti Ali Kayası) function as condensed carriers of collective memory. They anchor past events, legends, or communal experiences to specific locations, ensuring the intergenerational transmission of shared narratives without the need for formal historiography.

Other categories reveal additional dimensions of socio-cognitive structuring. Humor and taboo-based names (Gelin Osurdan, Ulan Tepesi) define cultural norms indirectly through irony and boundary testing. Person- and family-based names naturalize local hierarchies by embedding personal authority within spatial memory. Nature- and topography-based names (Kara Kayalık, Gökçe Dağ) appear descriptive but subtly structure perceptions of centrality, value, and marginality. Economic activity-based names (Harman Yeri, Kavurgalı) encode shared knowledge about subsistence practices, reinforcing the community's agricultural identity. Water-related toponyms (Guru Dere, Çift Oluk, Şarşar) highlight the centrality of water management and survival, functioning as practical cognitive maps embedded in language. Finally, dialect-based names (Nahardız, Cipil, Kemislik) preserve local linguistic forms and reinforce regional identity through repeated discursive practice.

The findings indicate that place names in Hasanbeyli are not arbitrary designations but socio-cognitive tools that continuously reproduce collective knowledge, values, and power relations. Each repetition of a toponym activates stored contextual information-about ownership, danger, sacredness, history, or economic function-thereby sustaining social memory. In this sense, toponyms operate as compact, durable, and ideologically loaded discourse units.

By applying a socio-cognitive critical discourse framework to toponymy, this study contributes both theoretically and methodologically to place-name research. It demonstrates that everyday language practices-especially naming-constitute powerful mechanisms through which ideology, identity, and collective memory are reproduced in subtle and naturalized ways.

Consequently, examining toponyms through a socio-cognitive lens offers a deeper understanding of how space, language, and social meaning are interwoven in local contexts.

EKLER

Hasanbeyli Yer Adları

Abdal Pınarı	Ağoluk	Ahmetoğlu Suyu	Ağçam
Alaçık Kaya	Alamazılık	Almanpınarı	Ali Çavuş Tepesi
Ali Mehmedî	Antepli Oluğu	Atizi Mevki	Atlangaç
Avcıların Pınarı	Ayvalı Dere	Aygır Yol Ayrımı	Ballı Kaya
Banı	Banının Pınarı	Barajüstü	Bayram Ali
Beşagaç	Beşikli Mağara	Beş Kardeş	Böğürtlenli Mevki
Buğdacık Barajı	Buğulayan	Büngüldek	Cabbak
Cancan Mağarası	Cin Deresi	Cinli Kaya	Cineviz
Cirit Beleş	Cipil	Çakrak	Çaloğlu
Çamlı Dirsek	Çeltik Yeri	Çıkrıcak	Çift Oluk
Çirişli Taş	Çulhalı	Çultutmaz	Davlak Daz
Değirmenin Yanı	Deregözü	Dereninyüzü	Dirbinçinlik
Dombalağın Tepesi	Doğanların Pınarı	Doğan Yuvası	Domuz Çökeği
Dörtgöz	Dutlu Pınar	Eskimenek Tepesi	Fakıllendere
Fındıklık	Gabirin Özü	Gelinasılan Mevki	Geyik Çalağı
Geyikli Çukur	Gırdaşlık	Gocaçam	Gocaoluk
Göbel Hopuru	Gök Bel	Gökçe Dağ	Göl Yeri
Govuk Çınar	Göv Bel	Göv Dere	Göv Pınar
Göv Tepe	Guru Dere	Gurneli	Guzoluk
Güzelce Deresi	Güllü Seki	Habip'in Tarlası	Hacı Bektaş
Hacı Dağı	Halil Ören Deresi	Hamza'nın Eşiği	Hanın Bucağı
Harman Yeri	Hasanbeyli	Hayvalı Bozağı	Heyik
Hüradin	Ilık Pınar	İraşo'nun Taşı	İncirli Kaya
İncircik Mevki	Kabaktepe	Kadı Pınarı	Kaklık Kayası
Kalaylı Taş	Kalk Pınar	Kalecik	Kalkan
Karaçalılık	Kara Fenk	Kara Hasan Burnu	Kara Hösün Pınarı
Kara İnek Mevki	Kara Kayalık	Kara Kütük	Karaoluk
Karadenil	Karalar Çiftliği	Karaağaç	Karatepe
Karayığit	Kargucak	Kavurgalı	KazımHoca Köprüsü
Kekikli Tarla	Kemislik	Kibrili	Kılıç Kayası
Kışnaz	Kızıl Söğüt	Kızılca	Kızıldere
Koca Mazi	Koca Tarla	Köseli	Kör Pınar
Kötü Kale	Kötüpınar	Kumlu Burun	Kumluk
Kumluk Tepesi	Kurt Oluğu	Kurttepe	Kuşçu Beli

Küşne Yeri	Küçük Göz	Küre Gediği	Kuzgun
Mahmutun Dudu	Mahsere	Masere Taşı	Mecit
Melekçe Gözü	Memğin Bağı	Mençğin Kayası	Meydan
Milin Deresi	Müdürler Pınarı	Müftüngoru	Nahardız
Narlıkaş	Nizam Yolu	Orta Burun	Pamukluk
Para Deresi	Sağırhüseyin Mevki	Salmalı Yurt	Sarıcı Burnu
Saz Tarla	Serdar	Soğuksu Deresi	Soku
Söğütlü Pınar	Şahanlık	Şarşar	Şimşek Tepe
Tandırılı	Tapanın Beli	Tekneli Pınar	Testiçi
Tondayler	Tosbalı	Veyisoğlu Mevki	Türkü
Ulan Tepesi	Uyuzluk	Yalangoz	Yapıkgöz
Yelenmazı	Yellinin Tepesi	Yeleken Mevki	Yoncalı Mevki
Zindan	Ziri'nin Dudu	Zoptan'ın Deresi	